

ЛЕКТОРСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Олена Бєляєва

На мемуарному і біографічному матеріалах розкривається зміст поняття «лекторська майстерність викладача вищої школи». Показано, що лекторська майстерність є інтегральною характеристикою професійної особистості, що забезпечує формування позитивного іміджу викладача й іміджу навчального закладу.

Ключові слова: лекція, лекторська майстерність, професійна особистість, імідж.

LECTURE DELIVERING SKILL OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT TEACHER: HISTORY AND CONTEMPORANEITY

Olena Bieliaieva

The content of «lecture delivering skill of the Higher Educational Establishment teacher» is considered on the base of biographic and memoirs materials. It is stated that lecture delivering skill is integral characteristic of professional personality that provides positive image formation of the teacher and image of the Higher Educational Establishment.

Key words: lecture, lecture delivering skill, professional personality, image.

З-поміж інших організаційних форм навчання у вищій школі лекція займає особливе місце, адже вона з'явилася ще в Античності і до середини минулого століття залишалася провідною формою навчання. Нині з-поміж основних функцій лекції виокремлюють такі, як: інформаційна — лекція — джерело адаптованої для студентів наукової інформації, ознайомлення зі змістом, принципами і закономірностями розвитку певної наукової галузі; орієнтувальна — ознайомлення з наявною літературою з дисципліни (тем(-и)), генезисом, сучасним станом і перспективами наукових концепцій, теорій, критичний аналіз стану теорії і практики, окреслення шляхів наукового

пошуку; пояснювальна — роз'яснення змісту основних понять, надання дефініцій нових термінів, розкриття закономірностей; систематизувальна — вибудова стрункої системи знань, інтеграція з іншими навчальними дисциплінами й організаційними формами навчання; переконувальна або доказова — аргументованість, внутрішня переконливість, логічність, оперування фактами, наявність достатньої кількості переконливих прикладів і обґрунтувань, що викликає у студентів інтерес до пізнання, любов до науки, дає поштовх для самостійної роботи, активізує їхню пізнавальну діяльність; виховна — формування професійного світогляду [1; 2; 3].

Незважаючи на те, що протягом останнього десятиліття у вищих навчальних закладах спостерігається значне скорочення лекційних годин, імідж викладача, рівень його професійної та педагогічної майстерності значною мірою зумовлюються його лекторською майстерністю: «... успіх будь-якого заняття, а лекції особливо залежить від особистісних якостей педагога; якості цієї особистості «маленькими цеглинками» лягають у фундамент світогляду, моральне обличчя того, хто навчається і формує його як фахівця [2, с. 5]».

Яскравою ілюстрацією цієї тези можуть слугувати уривки з автобіографії Чарльза Дарвіна, який згадуючи роки навчання в Единбурзькому університеті, так писав: «Не без жаху згадую лекції доктора Дункана з *Materia medica*, які він читав узимку, починаючи з 8 години ранку. Доктор Монро зробив свої лекції з анатомії людини такими ж нудними, наскільки нудним був він сам, і я перейнявся відразу до цієї науки. Та обставина, що ніхто не спонукав мене зайнятися анатомуванням, виявилось величезною бідою в моєму житті, адже відразу я би незабаром переборов, між тим як ці заняття були б украй корисні для моєї майбутньої роботи. ... Протягом другого року мого перебування в Единбурзі я відвідував лекції професора Джемсона з геології та зоології, але вони були надзвичайно одноманітні. Єдиним результатом того враження, яке залишилося в мене від

цих лекцій, було рішення ніколи, доки я буду живий, не читати книг з геології і взагалі ніколи не займатися цією наукою» [4].

Досліджуючи еволюцію педагогічного процесу в системі університетської освіти України (XIX – початку XX ст.) Л.Ф. Курило зазначає, що «... зміст лекцій, їх глибина, науковий і методичний рівень викладання навчального матеріалу визначались професійно-педагогічними якостями викладача, його ставленням до предмету. ... саме видатні лектори, забезпечували якість навчального процесу в університетах, визначали рівень фундаментальної та загально-педагогічної підготовки вчителів» [5, с. 214], тобто, говорячи сучасною мовою сприяли формуванню власного позитивного іміджу й іміджу навчального закладу.

В історії педагогіки вищої школи залишилися імена багатьох знаних вчених – лекторів, засновників наукових шкіл: М.І. Костомарова, лекції якого визначалися широкою ерудицією, чудовим виразним мовленням, критичним підходом до джерел і новизною у викладенні матеріалу; для лекцій Д.І. Менделєєва була характерна безперервна думка, «творчість на кафедрі», глибина вираження задачі і філософське підґрунтя його поглядів; на лекціях І.П. Павлова викладення суворо наукового змісту поєднувалося із безпосереднім експериментом, який розкривав внутрішні механізми процесів, що вивчалися [1, с. 321—322].

Залишився в численних спогадах сучасників як неперевершений вчений і педагог, який у своїх лекціях завжди був чудовим систематизатором, «озброювався проти рутинних прийомів і проводив загальні погляди на співвідношення між собою окремих наукових методів» [цитуються за : 6, с. 23—24] і видатний математик М.В. Остроградський. М.В. Остроградський «володів винятковим даром майстерного викладу в захоплюючій і живій формі ... здавалося б, сухих математичних понять. Ця майстерність допомогла йому підготувати багатьох чудових викладачів математики» [цитуються за : 6, с. 21]. Лекції вченого вирізнялися насиченістю і багатством

матеріалу, оригінальністю викладу і водночас ясністю, стислістю і чіткістю викладення матеріалу.

З позиції педагогічної іміджології заслуговують на увагу риси характеру і зовнішність М.В. Остроградського. Його численні учні відзначали легкий характер, уміння доречно пожартувати, любов до спілкування зі слухачами. Надзвичайно імпонувала слухачам і приваблива зовнішність вченого — могутня постать, високе чоло, приємне обличчя, в якому читалися розумі і твердість, доповнювали те враження, яке він справляв на студентів і кадетів. Така гармонія вкотре слугує яскравою ілюстрацією істинності крилатого вислову Жоржа Луї Бюфона, що «Стиль — це людина».

Чудовим лектором був видатний лікар і педагог М.І. Пирогов. За свідченнями сучасників, лекції Пирогова завжди відбувалися при переповнених аудиторіях, оскільки на них збиралися не лише студенти і лікарі, але й митці, дами і військові. Лекції Пирогова вирізнялися чіткою манерою викладання і надзвичайною змістовністю [7]. Розмірковуючи в «Листах із Гейдельберга» про потребу в лекційному навчанні і лекторську майстерність, М.І. Пирогов зазначав, що «vox viva», тобто лекція, краще книги, незважаючи на те, що «... на практиці з трьох голосів, мабуть, знайдуться два такі, які швидше присплять, ніж оживлять слухача... Дія голосу, тобто живої мови, на аудиторію, справді, надзвичайно помітна, коли викладач має дар слова і коли він хоче не лише переконувати, але й хвилювати і приголомшувати своїх слухачів» [8, с. 396].

Будучи талановитим педагогом, М.І. Пирогов вже тоді піднімав гостре питання про активність відвідувачів лекцій і писав, що він «вимагав би від своїх слухачів, щоб кожний із них приніс на лекцію ... свої зауваження і питання... Зауваження ці, короткі і записані, стосувалися б лише того, що здалося кожному при читанні незрозумілим або сумнівним. Роз'яснення цих незрозумілостей і сумнівів і становило би предмет лекції. Спосіб роз'яснення, безумовно, залежав би від особистості викладача, від аудиторії

та від предмета. З огляду на це лекція мала би різний вигляд: простої бесіди або більш послідовного викладу» [8, с. 397].

Незаперечними перевагами цих лекцій, на думку вченого, мали бути такі: 1) лектор не витрачав би час на те, що освічений слухач може засвоїти самостійно, а тому лекції стали б тим, чим вони повинні бути, – допомогою розумовій праці слухача; 2) слухачі були б морально зобов'язані не обмежуватися формально-пасивним відвідуванням лекцій, оскільки якщо б не любов до науки, то самолюбство спонукало би багатьох ставати діючими особами на лекціях; 3) заняття набули би більшої самостійності – було би менше слів і більше діла [8, с. 398].

Суголосні цим вимогам і вимоги, які висуваються до лекції у сучасній дидактиці: «Для того, щоб лекція була цікавою, вона має враховувати певні умови: 1) усвідомлення студентами особистісного смислу в набутті знань у певній науковій галузі; 2) усвідомлення аудиторією новизни матеріалу, що подається, і водночас пов'язаного з тими знаннями, які вже нею опановані; 3) спонукання та стимулювання мисленнєвої діяльності студентів-слухачів діла [3, с. 129]».

Щодо вимог до лектора, то вони сконцентровані у словах класика педагогіки вищої школи С. І. Архангельського: «Існує нескладна формула, що визначає, як треба читати лекції: привернути увагу аудиторії, захопити увагу і тримати її протягом усієї лекції. Для цього, крім педагогічного покликання і щирого бажання бути хорошим лектором викладачу необхідно: відмінне знання предмету; вміле поєднання змісту, логіки й образності предмету викладу; вивчення майстерності кращих лекторів-педагогів; наполеглива праця у підготовці до кожної лекції; інше прийде з часом, включаючи дикцію жестикуляцію й т.і». [1, с. 320—321].

Таким чином, аналіз історико-педагогічних, мемуарних та біографічних джерел і праць з педагогіки вищої школи дають змогу стверджувати, що лекторська майстерність є невід'ємною компонентом позитивного іміджу викладача й іміджу навчального закладу. Будучи інтегральною

характеристикою професійної особистості, лекторська майстерність синтезує: глибокі знання з предмета у поєднанні з науковістю, системністю, професійною спрямованістю, доступністю, ілюстративністю викладення матеріалу; досконале володіння технікою педагогічного спілкування у поєднанні з навичками управління цим видом спілкування під час лекції; ерудованість, високий рівень культури мовлення у поєднанні із загальною та професійною культурою.

Список літератури

1. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе [Текст] / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высшая школа, 1974. – 384 с.
2. Методические аспекты организации лекционных занятий в вузе : методические указания [Текст] / А. М. Рубанов, Л. А. Харкевич, В. А. Иванов и др. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 52 с.
3. Педагогіка вищої школи [Текст]: навч. посіб / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
4. Дарвин Ч. Воспоминания о развитии моего ума и характера [Текст] / Чарльз Дарвин. Сочинения : в 9 т. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – Т. 9. – 12 С. 166—242.
5. Курило Л. Ф. Еволюція педагогічного процесу в системі університетської освіти України (XIX – початку XX ст.) [Текст] / Л. Ф. Курило. – Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Історичні науки. – 2011. – Вип. 4: На пошану професора А. О. Копилова. – С. 208–225.
6. Михайло Васильович Остроградський в оцінках сучасників та нащадків: (до 200-річчя з дня народження) [Текст] / уклад.: Б. П. Зайцев, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова. – Харків : НМЦ «СД», 2001. – 96 с.

7. Котельников В. П. От Гиппократa до наших дней [Текст] / Валентин Прохорович Котельников. – М. : Изд-во «Знание», 1987. – 112 с.
8. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения [Текст]; сост. А. Н. Алексюк, Г. Г. Савенюк / Н. И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985. – 496 с.